

Nederlandse syntaxis voor 1700: van Huydecoper tot heden

Jack Hoeksema

Abstract – Serious discussion of the diachrony of Dutch syntax starts with Huydecoper (1730). After a period of relative neglect during the 19th century and early 20th century, there is currently an upswing in interest in this topic, especially with regard to morphosyntax (deflexion), word order changes, developments in phrasal structure, and regional variation. Thanks in part to new electronic tools such as corpora, searchable dictionaries, and building on theoretical developments in generative grammar and elsewhere, diachronic syntax is currently enjoying a golden age.

Groningse school, structuralisme, generatieve grammatica, functionalisme, usage-based kader

1. Inleiding

Serieuze belangstelling voor de syntaxis van het vroege Nederlands van voor 1700 begint bij Huydecoper (1730). In dit fascinerende boek komt een veelheid aan verschijnselen voorbij, zoals versbouw, woordkeuze, oudheidkundige details, kwesties van spelling, woordgeslachten, etc. Door zijn opzet als commentaar op Vondels vertaling van Ovidius' *Metamorfosen* heeft het boek het karakter van een verzameling voetnoten, soms heel kort, soms bladzijdenlang. Syntaxis is zeker niet het belangrijkste onderwerp, en van iets als een syntactische theorie is goed beschouwd dan ook geen sprake. Toch is het boek door zijn normatieve inslag af en toe interessant voor de syntacticus. In Hoeksema (1995) wees ik al eens op Huydecopers discussie van nevenschikking bij infinitieven. Vondel gebruikt soms nevenschikking als *te dansen en zingen*, zonder herhaling van *te*, iets dat voor Huydecopers taalgevoel niet door de beugel kan. Voor het Duits heeft Bech (1955-57) vastgesteld dat herhaling van *zu* in zulke gevallen verplicht is, in tegenstelling tot het Deens of het Engels, die combinaties als *to eat and drink* toelaten. Het Nederlands heeft in zoverre een tussenpositie, dat voor sommigen herhaling verplicht is (zoals de auteur van dit stuk), voor anderen niet (zie Zwart 1993). Juist door Huydecopers prescriptieve inslag worden we iets gewaar over zijn intuïties op dit punt, een waardevolle aanvulling op de gegevens die oude teksten ons bieden. Ik citeer:

TE ZWELGEN EN VERSLINDEN) Het is zeker, ten minste by my, dat dit behoorde te weezen, te zwelgen en TE verslinden. te slinden hadt hy hier kunnen zeggen. echter twyffel ik, of 'er wel één Dichter te noemen zy, die zich van deeze vryheid noit bediend heeft. in dit Werk alleen wordt dit TE op deeze wyze meer dan dertigmaalen uitgelaaten. Ik vind het ook by Poot p. 356. Men verge my ook niet te denken of gelooven. doch voorbeelden zyn hier onnut.

Net als menig generatief syntacticus vaart Huydecoper op het kompas van zijn intuïtie, en laat hij het taalgebruik van de taalgenoten voor wat het is.

Bekender is natuurlijk Huydecopers interventie in de keus van het voegwoord in bijzinnen van vergelijking: *dan* bij comparatieven van ongelijkheid, en *als* bij comparatieven van gelijkheid. Jammer is het dat Huydecoper zijn immense kennis van het Nederlands nooit in de vorm van een klassieke, systematisch opgezette grammatica heeft gegoten, maar alleen in de omgevallen kaartenbak van de *Proeve*. Die is ook daarom belangrijk, doordat hij niet slechts uitvoerig commentaar geeft op Vondel en diens tijdgenoten, maar af en toe ook teruggrijpt op Middelnederlandse bronnen.

Na een korte periode van bloei in de eerste helft van de 18de eeuw dankzij de unieke figuren van Ten Kate en Huydecoper, kwijnt de Nederlandse taalkunde lange tijd weg. Pas halverwege de 19de eeuw komt er nieuw élan, vooral op het gebied van de historische taalkunde. Een reeks studies en grammatica's begint te verschijnen (zoals Stoett 1889, Van Helten 1881, 1887), naast de woordenboeken WNT en MNW. Veel is gericht op fonologie en morfologie, maar af en toe wordt er toch ook een uitstapje gemaakt naar de syntaxis. Deze traditie wordt in de 20ste eeuw voortgezet door Overdiep en Van Es, de mannen van de Groningse school en hun leerlingen, om aan het eind van die eeuw te culminereren in het werk van Van der Wal, Van der Horst en Duinhoven. Vooral op het gebied van de syntaxis is er sinds 1980 veel nieuw werk verschenen dat deels nieuw licht werp op de oudere fasen van het Nederlands. In deze bijdrage wil ik in enkele losse trekken de voornaamste protagonisten en hun ideeën schetsen die verantwoordelijk zijn geweest voor de huidige stand van de kennis van de syntaxis van het Nederlands van de Middeleeuwen en de Gouden Eeuw.

2. Twintigste-eeuwse bijdragen (inclusief de vroege 21^e eeuw)

De twintigste-eeuwse taalkunde begint als een voortzetting van de negentiende eeuw. Nieuwe geluiden zijn er echter af en toe te horen. In Groningen is er de eigenzinnige taalkundige Wobbe de Vries, werkzaam aan het Stedelijk Gymnasium, die over tal van terreinen zijn licht laat schijnen, onder andere ook over syntaxis, waarbij hij interesse toont voor bijzondere verschijnselen, en voor spreektaal (zie voor een beknopte beoordeling Zwart 2008). Overigens ging de belangstelling van De Vries meer uit naar de syntaxis van gesproken taal en dialect, dan naar die van het Middelnederlands en het 17de-eeuws, periodes die in zijn belangwekkende studie *Dysmelie* (De Vries 1910-1911) slechts in het voorbijgaan worden aangestipt.

2.1. Overdiep en de Groningse School

Belangrijker voor de historische syntaxis van het Nederlands is dan het werk van de Groninger hoogleraar G.S. Overdiep. Van zijn hand is een proefschrift met als titel

De vormen van het aoristisch praeteritum in de Middelnederlandsche epische poëzie (Overdiep 1914). In dit proefschrift worden elementen van werkwoordelijk aspect behandeld, onder meer het Middelnederlands 'loze' *ghe-* in zinnen als *cume mach sy ghespreken van moede*. Onlangs is dit type *ghe-* in een geheel ander licht geplaatst, namelijk als een negatief-polair gebruik (Postma 2002). Later schreef Overdiep, naast een vormleer van 13de-eeuws Nederlands en zijn bekende *Stilistische Grammatica* (Overdiep 1937), een syntaxis van het 17de-eeuws (Overdiep 1935). Deze syntaxis is in tal van opzichten baanbrekend. Overdiep turft er lustig op los, ten einde aspecten van taalvariatie beter in kaart te brengen. Veel van de onderwerpen die hij ter tafel brengt, zijn ook nu nog actueel, zoals woordvolgorde in het werkwoordscluster (tegenwoordig ook wel bekend als rode versus groene volgorde, na de dialectstudie van Pauwels 1953, zie verder ook Stroop 1971 voor een synchroon, De Meersman 1983 en Coussé 2008 voor een historisch perspectief) en volgorde in tegenwoordig-deelwoordgroepen (zie Hoeksema 2003). Noties als contrast en nadruk, mede in verband met vooropplaatsing, heeft Overdiep eveneens als een van de eersten in Nederland onderzocht. Ook in het recente verleden is vooropplaatsing een vruchtbaar onderzoeksterrein gebleven (zie bijvoorbeeld Burridge 1993: hst. 4 voor het Middelnederlands, Gerritsen 1982 voor imperatieven, Bouma 2008 voor hedendaags gesproken Nederlands). In zijn bespreking van het voegwoord *eer* maakt Overdiep een onderscheid tussen zuiver tijdaanduidend en wat hij noemt 'prohibitief' gebruik, in zinnen als *gewaerdigh ons te hooren, eer ghy een vonnis velt, uit yverigen toren*. Jammer genoeg was in de jaren dertig het begrip *negatief-polaire uitdrukking* nog onbekend, want anders zou hij vermoedelijk als eerste hebben gewezen op de mogelijkheid van zulke uitdrukkingen in prohibitieve (tegenwoordig meestal aangeduid als nonveridicale) bijzinnen met *eer* en *voor* (Anscombe 1964, Sánchez-Valencia, Van der Wouden & Zwarts 1994, Zwarts 1995), vergelijk *Eer hij ook maar een woord kon uitbrengen, kuste ze hem*, met de negatief-polaire uitdrukking *ook maar een woord*.

Overdieps discussie van de Accusativus-cum-Infinitivo in het derde Stuk is later opgepikt en theoretisch geïnterpreteerd door Koster (1990). Het gaat hierbij vooral om Overdieps observatie dat het accusatieve subject van een AcI meestal niet direct voorafgaat aan de infinitief, maar door vooropplaatsing of lijdende vorm (in welk geval er feitelijk sprake is van een Nominativus-cum-Infinitivo) daarvan gescheiden raakt, een verschijnsel dat ook in het Engels en het Frans bij deze constructie waar te nemen valt (Postal 1974, Kayne 1984). Er valt veel meer over het historische werk van Overdiep te zeggen, maar ons bestek laat dit niet toe. Overdiep is een markante figuur, vernieuwend ook in allerlei opzichten, zoals in zijn stilistische benadering. Een nadeel van die benadering is nogal eens een vrij apodictisch poneren van een bepaalde interpretatie voor een syntactische structuur of woordvolgorde. Het is Overdiep er steeds om te doen niet slechts vormen te beschrijven, maar ook hun functie en betekenis te duiden. Vaak is die duiding plausibel genoeg, maar soms mist men node aanvullende argumentatie. Over het gebruik van *hetgene* in de zin *Hier beneffens gaet de copie authenthyk van 't gene dat de heer*

van L. geschreven heeft merkt Overdiep (1935: 187) op dat die te verklaren is uit ‘sterke nadruk en verduidelijking’. Het zou kunnen, maar evident is het allerm minst. Ook andere leden van de Groningse School, zoals de opvolger en navolgers van Overdiep weleens worden aangeduid, maken zich schuldig aan deze praktijk (zie onder meer Van Es 1938). (Ik verwijs verder naar Hoeksema 2009 voor enkele andere kritische kanttekeningen bij de Groningse School.)

2.2. Structuralisten en generativisten

Hoewel het structuralisme en de generatieve taalkunde vaak als geheel verschillende scholen tegenover elkaar worden gesteld, lijken soms de overeenkomsten belangrijker dan de verschillen. In ieder geval kennen beide scholen een veel groter belang toe aan de syntaxis dan eerdere benaderingen. In Nederland heeft vooral P.C. Paardekooper ongelofelijk veel betekend voor het op de kaart zetten van syntaxis als een serieuze bezigheid. Zijn gebied was vooral de synchrone taalkunde, hoewel hij aan het eind van zijn lange carrière ook een reeks diachrone artikelen liet verschijnen. Onder de historisch taalkundigen rekenen Marijke van der Wal en Joop van der Horst zich tot het structuralistische kamp, terwijl Fred Weerman en Ans van Kemenade vertegenwoordigers van de generatieve benadering zijn. In een discussie over veranderingen in het Nederlandse negatiesysteem (Van der Horst & Van der Wal 1979, 1984, De Haan & Weerman 1984) kwam het tot een interessante botsing over uitgangspunten. Onder andere inzake de vraag of een corpusbenadering wel de juiste is, opgeworpen door De Haan & Weerman, een vraag die inmiddels ook in generatieve kring meestal met ja beantwoord wordt (zie bijv. Kroch 1989). Natuurlijk is hier de opkomst van de computer in het taalonderzoek niet vreemd aan. Daarnaast komt uit psycholinguïstisch onderzoek telkens naar voren dat frequentie in hoge mate belangrijk is voor verwerkingssnelheid. Een psychologisch realistische taaltheorie kan daarom niet om taalgebruik heen, hoezeer Chomsky bijvoorbeeld ook heeft beklemtoond dat taalgebruik (alias *performance*, in later werk *E-language*) irrelevant, oninteressant en theoretisch inconsistent is (zie bijv. Chomsky 1986). Een andere aloude vraag betreft de mate waarin onderzoek inductief dan wel deductief dient te worden gedaan. Inductief onderzoek is nogal eens stuurloos, waaiert alle kanten uit, deductief onderzoek is efficiënt, doelgericht, en dus, zou men denken, superieur, maar helaas zijn toch vaak nieuwe data nodig om een nieuw idee te genereren. Ook in de generatieve taalkunde zijn het soms nieuwe gegevens die leiden tot nieuwe theorievorming, in plaats van andersom.

Van der Horst heeft een lange reeks van publicaties geschreven op het gebied van de diachrone taalkunde, culminerend in zijn magnum opus *Geschiedenis van de Nederlandse Syntaxis* (Van der Horst 2008). Hoewel zijn werk de gehele geschiedenis van de Nederlandse taal bestrijkt, zijn vooral zijn bijdragen op het gebied van het moderne en contemporaine Nederlands baanbrekend, al was het maar omdat het de mening van velen logenstrafte die ten onrechte van mening zijn dat de Nederlandse

taal sinds de 17de eeuw vooral op het gebied van de spelling en woordkeus veranderd is (zie hiervoor ook Van der Horst & Van der Horst 1999). Steunend op een grote hoeveelheid materiaal (maar geen modern corpuswerk met tabellen en statistieken) weet hij tal van veranderingen voor het voetlicht te brengen. Van der Horst (2008) is veruit de belangrijkste publicatie op het terrein van de Nederlandse historische syntaxis, zoals onder meer mag blijken uit een zevental artikelen in *Nederlandse Taalkunde* 15.1 (2010), gewijd aan diverse aspecten van dit boek. Er staan diverse observaties in het werk van Van der Horst die haast smeken om nader onderzoek, zoals de opkomst van werkwoordelijke uitdrukkingen als *ter beschikking stellen*, *in gang zetten*, *met pensioen gaan* in de vroegmoderne en moderne periode. Ook het werk van A.M. Duinhoven, met name zijn tweedelige grammatica van het Middelnederlands (Duinhoven 1988, 1997), dient hier genoemd te worden. Voortbouwend op het werk van Stoett en Verdam geeft hij een goed leesbaar overzicht van de Middelnederlandse syntaxis. In zijn pogingen om verklaringen te bieden voor de veranderingen die hij beschrijft, kiest hij nogal eens voor, vriendelijk gezegd, ongebruikelijke functionalistische perspectieven.

Marijke van der Wal heeft zich na haar dissertatie vooral geworpen op variatie in de vroegmoderne periode, zoals stilistische variatie in egodocumenten en aspecten van standaardisatie (zie onder meer Van der Wal 1995, 2007). Mede dankzij het beschikbaar komen van online documenten is voor dit type onderzoek de laatste jaren een duidelijk groeiende belangstelling.

In het werk van Fred Weerman, voorzover liggend op het terrein van de historische syntaxis, valt als rode draad het verschijnsel deflexie aan te wijzen. Met recht mag dit fenomeen beschouwd worden als een van de belangrijkste langetermijntendensen in het Nederlands en een belangrijke motor achter syntactische veranderingen (zie bijv. Weerman & De Wit 1999). Kenmerkend voor zijn werk is het belang dat daarin toegeschreven wordt aan L1- en L2-verwerving als verklarende factor voor taalverandering (in navolging van bijv. David Lightfoot 1999).

Ander werk van generatieve snit dat hier niet onvermeld mag blijven is een serie artikelen van Gertjan Postma over negatie, morfosyntaxis en syntactische variatie in het Nederlands (onder meer Postma 2002a,b, 2004, 2010). Meer dan Weerman toont Postma belangstelling voor corpusonderzoek en maakt hij regelmatig gebruik van kwantitatieve gegevens, waarbij ook weinig bestudeerde varianten als het Drents van de middeleeuwen niet geschuwd worden. Voor de relatie tussen zinsbouw en versbouw is Van den Berg (1983) van belang, waarin (generatieve) zinsbouw en versleer elkaar ontmoeten op een intensieve manier die sinds Huydecoper (1730) nog maar zelden is gezien. In Van den Berg (1991) wordt benadrukt dat poëzie als bron van informatie voor woordvolgorde met voorzichtigheid dient te worden gebruikt. Ook Gerritsen (1987) hoort tot de generatieve school, een combinatie van sociolinguïstische en syntactische studie naar ontwikkelingen in het Vlaams van Brugge. Dit proefschrift doet geen poging om de toenmalige state-of-the-art

in de generatieve syntaxis voor het voetlicht te brengen en zou tegenwoordig waarschijnlijk eerder in een usage-based kader zijn ondergebracht.

2.3. Functionalisten, usage-based onderzoek

Waar structuralisten en generativisten zich doorgaans verre houden van speculaties over de inhoud en functie van taal, zijn functionalisten per definitie doordrongen van de noodzaak om vorm en functie in samenhang te bekijken. In Nederland worden de aanhangers van Simon Diks *Functionele Grammatica* tot dit kamp gerekend, evenals de al eerder genoemde Duinhoven, maar ook navolgers van Ronald Langackers *Cognitive Grammar*, en wat tegenwoordig wel ‘usage-based grammar’ heet. In zekere zin is alle historische syntaxis usage-based, maar de term wordt gereserveerd voor studies die gebruik maken van corpusmethoden en kwantitatieve gegevens, en uitgaan van de stelling dat taalverwerving op eenzelfde manier gaat, door het leren herkennen en reproduceren van patronen in het taalaanbod, zonder een beroep te doen op een aangeboren taalvermogen. Vaak stellen aanhangers van deze benadering zich diametraal op tegen de Chomskyaanse school, maar het is de vraag of hun positie wel zoveel verschilt van de laatste inzichten van Chomsky hieromtrent; zie Hauser, Chomsky & Fitch (2002) voor een voorstel dat uitgaat van een zeer minimalistisch ingerichte ‘Universal Grammar’.

Tot functionalistisch en usage-based diachroon onderzoek kan gerekend worden het werk van Arie Verhagen (o.a. 2000, 2005). Hoewel maar ten dele diachroon van aard, en gericht op meer dan zuiver syntactische aspecten, heeft Verhagens werk implicaties die van belang zijn voor de studie van diachrone syntaxis, zoals zijn nadruk op gebrekkige productiviteit van sommige syntactische constructies. De gedachte dat syntaxis het domein van de onbeperkte productiviteit is, in tegenstelling tot de morfologie, verwerpt Verhagen, net als onder meer Tomasello (2003), een van de voornaamste voorvechters van inductieve benaderingen van taalverwerving. Zo heeft Verhagen (2005) laten zien dat zogenaamde lange-afstands-vragen (*Wie denken jullie dat zij zal uitnodigen?*) wat betreft de matrixzin syntactisch zeer stereotiep zijn. Schippers & Hoeksema (2011) hebben in een reactie op dit werk betoogd dat de patronen die Verhagen identificeert, in hoge mate constructiespecifiek zijn, en niet zonder meer opgaan voor andere lange-afstands-afhankelijkheden, zoals die in relatieve zinnen en topicalisatie. Onderzoek naar frequentie en productiviteit is dankzij de opkomst van elektronische corpora een tamelijk nieuw terrein voor diachroon en synchron onderzoek.

Een andere nieuwe trend, eveneens vertegenwoordigd door Verhagen (bijv. 2003), is een hernieuwde belangstelling voor syntactische constructies, waarbij hun bijdrage aan betekenis en pragmatiek vaak, vanwege een gebrek aan compositionaliteit, even belangrijk is als de syntactische bijzonderheden (zie ook Booij 2010, Van der Wouden 2007, Van de Velde 2009). Een nieuwe richting werpt zich onder de noemer *diachronic construction grammar* op dit terrein, meestal in combinatie met

grammaticalisatietheorie (onder anderen Noël 2007, Noël & Van der Auwera 2009, Van de Velde & Van der Horst 2012). Maar daarmee zijn we beland in het heden, tijd om deze historische beschouwing af te sluiten.

3. Tot besluit

De studie van de Nederlandse syntaxis in de periode 1200-1700 stond centraal in dit hoofdstuk. Ik heb betoogd dat die belangstelling maar traag op gang kwam in de 19de eeuw, toen lange tijd bleef kwijnen, maar vanaf 1980 weer sterk is toegenomen, zowel in generatieve kringen als elders. Voor die opbloei zijn een aantal oorzaken aan te wijzen: (1) een duidelijke opbloei van theorievorming, vooral uit de generatieve hoek, later gevolgd door reacties uit andere kampen (cognitive grammar, functionalisme), en (2) het beschikbaar komen van steeds meer materiaal, zowel in gedrukte uitgaven als online (voor het Nederlands was bijvoorbeeld zeer belangrijk de publicatie van het corpus-Gysseling, maar ook de *Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren* (DBNL), de cd-rom *Middelnederlands*, online versies van WNT, MNW etc.). Omdat tijd en ruimte ontbreken voor een meer volledig overzicht, heb ik me beperkt tot wat ik beschouw als de pieken in het landschap, en af en toe relaties gelegd tussen oud en nieuw werk. Voor mij is toch het belangrijkste aspect van het bedrijf van de historiografie der taalwetenschap het opdiepen en presenteren van gedachten en observaties die ook voor de taalkunde van nu waardevol kunnen zijn.

Literatuur

- Anscombe, G.E.M. (1964). 'Before and after'. *The Philosophical Review* 74, 3-24.
- Bech, Gunnar (1955-57). *Studien über das deutsche Verbum infinitum*. Kopenhagen: Munksgaard.
- Berg, Evert van den (1983). *Middelnederlandse versbouw en syntaxis*. Utrecht: HES.
- Berg, Evert van den (1991). 'Over de syntaxis van Middelnederlandse rijmteksten'. *Tabu* 21.2, 67-75.
- Booij, Geert E. (2010). *Construction morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Bouma, Gerlof (2008). *Starting a sentence in Dutch: A corpus study of subject- and object-fronting*. Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen.
- Burridge, Kate (1993). *Syntactic change in Germanic. Aspects of language change in Germanic with particular reference to Middle Dutch*. Amsterdam: John Benjamins.
- Chomsky, Noam (1986). *Knowledge of language. Its nature, origin and use*. Westport: Praeger.
- Coussé, Evie (2008). *Motivaties voor volgordevariatie. Een diachrone studie van werkwoordsvolgorde in het Nederlands*. Dissertatie Universiteit Gent.

- De Meersman, Alfons (1983). *De structuur van de bijzijn in de 'Grote Enquete' (1389). Woordvolgorde en andere syntactische verschijnselen in 14de-eeuws Brabants*. Dissertatie Rijksuniversiteit Gent.
- Duinhoven, A.M. (1988). *Middel nederlandse syntaxis synchroon en diachroon*. Dl. 1: *De naamwoordgroep*. Leiden: Martinus Nijhoff.
- Duinhoven, A.M. (1997). *Middel nederlandse syntaxis synchroon en diachroon*. Dl. 2: *De werkwoordgroep*. Groningen: Martinus Nijhoff.
- Es, G.A. van (1938). *De attributieve genitief in het Middelnederlandsch*. Assen: Van Gorcum & Co.
- Gerritsen, Marinel (1982). 'Word order change in Dutch imperative clauses: the interaction between contextual and syntactic factors'. In: A. Ahlqvist (red.). *Papers from the 5th international conference on historical linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 62-73.
- Gerritsen, Marinel (1987). *Syntactische verandering in controlezinnen. Een sociolinguïstische studie van het Brugs van de 13^e tot de 17^e eeuw*. Dordrecht: Foris.
- Haan, Ger J. & Fred Weerman (1984). 'Taaltypologie, taalverandering en mogelijke grammatica's: het Middelnederlandsch en'. *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 100.3, 161-190.
- Hauser, Marc; Noam Chomsky & Tecumseh Fitch (2002). 'The faculty of language: what is it, who has it, and how did it evolve?'. *Science* 198, 1569-1579.
- Helten, W.L. van (1881). *Vondels taal*. Rotterdam: Otto Petri.
- Helten, W.L. van (1887). *Middelnederlandsche spraakkunst*. Groningen: J.B. Wolters.
- Hoeksema, Jack (1995). 'Nevenschikking onder *te*'. *Tabu* 25.3, 156-157.
- Hoeksema, Jack (2003). 'Verb movement in Dutch present-participle clauses'. In: Jan Koster & Henk van Riemsdijk (red.). *Germania et alia: A linguistic webchrift for Hans den Besten*. <http://www.let.rug.nl/~koster/DenBesten/Hoeksema.pdf>
- Hoeksema, Jack (2009). 'Nederlandse Taal- en Letterkunde in Groningen: De stilistische methode van Overdiep'. *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 125.2, 145-148.
- Horst, Joop van der (2008). *Geschiedenis van de Nederlandse syntaxis*. 2 Delen. Leuven: Universitaire Pers.
- Horst, Joop van der & Marijke J. van der Wal (1979). 'Negatieverschijnselen en woordvolgorde in de geschiedenis van het Nederlands'. *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 95.1, 6-37.
- Horst, Joop van der & Marijke J. van der Wal (1984). 'Een repliek'. *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 100.4, 283-293.
- Horst, Joop van der & Kees van der Horst (1999). *Geschiedenis van het Nederlands in de twintigste eeuw*, Den Haag/Antwerpen: Sdu.
- Huydecoper, Balthasar (1730). *Proeve van taal- en dichtkunde in vrijmoedige aanmerkingen op Vondels vertaalde herscheppingen van Ovidius, waar achter volgen eenige bijvoegsels en verbeteringen, een kort bericht wegens de letter Y, en twee bladwijzers*. Amsterdam: E. Visscher en J. Tirion.

- Kayne, Richard S. (1984). *Connectedness and Binary Branching*. Dordrecht: Foris.
- Koster, Jan (1990). 'De Accusativus-cum-Infinitivo met 'te' in het Nederlands', *Tabu* 20, 197-204.
- Kroch, Anthony S. (1989). 'Reflexes of grammar in patterns of language change'. *Language Variation and Change* 1, 199-244.
- Lightfoot, David (1999). *The Development of Language*. Oxford: Blackwell.
- MNW = *Middelnederlandsch woordenboek* (1885-1971). Eelco Verwijs & Jacob Verdam e.a. (red.). 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff. [Digitale editie: zie WNT].
- Noël, Dirk (2007). 'Diachronic construction grammar and grammaticalization theory'. *Functions of Language* 14.2, 177-202.
- Noël, Dirk & Johan van der Auwera (2009). 'Revisiting *be supposed to* from a diachronic constructionalist perspective'. *English Studies* 90, 599-623.
- Overdiep, G.S. (1914). *De vormen van het aoristisch praeteritum in de Middelnederlandsche epische poëzie*. Dissertatie Rijksuniversiteit Leiden.
- Overdiep, G.S. (1931-1935). *Zeventiende-eeuwsche syntaxis*. Eerste, tweede en derde stuk. Groningen: J.B. Wolters.
- Overdiep, G.S. (1937). *Stilistische grammatica van het moderne Nederlandsch*. Zwolle: Tjeenk Willink.
- Pauwels, A. (1953). *De plaats van hulpwerkwoord, verleden deelwoord en infinitief in de Nederlandse bijzin*. Leuven: M. & L. Symons.
- Postal, Paul (1974). *On raising*. Cambridge: MIT-Press.
- Postma, Gertjan (2002a). 'Negative polarity and modality in Middle Dutch *ghe*-particle constructions'. In: Sjeff Barbiers, Frits Beukema & Wim van der Wurff (red.). *Modality and its interaction with the verbal system*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 205-244.
- Postma, Gertjan (2002b). 'De enkelvoudige clitische negatie in het Middelnederlands en de Jespersencyclus'. *Nederlandse Taalkunde* 7, 44-82.
- Postma, Gertjan (2004). 'Structurele tendensen in de opkomst van het reflexief pronomen 'zich' in het 15de-eeuwse Drenthe en de Theorie van Reflexiviteit'. *Nederlandse Taalkunde* 9, 144-168.
- Postma, Gertjan (2010). 'The impact of failed changes'. In: Anne Breithbarth, Chris Luca, Sheila Watts & David Willis (red.). *Continuity and change in grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 269-302.
- Sánchez Valencia, Víctor; Ton van der Wouden & Frans Zwarts (1994). 'Polarity, veridicality, and temporal connectives'. In: Paul Dekker & Martin Stokhof (red.). *Proceedings of the Ninth Amsterdam Colloquium*. Amsterdam: ILLC, 587-606.
- Schippers, Ankelien & Jack Hoeksema (2011). 'Variation in long-distance dependencies'. In: F. Gregersen, J.K. Parrot & P. Quist (red.). *Language variation – European perspectives III*. Amsterdam: John Benjamins, 123-134.
- Stoett, F.A. (1889). *Middelnederlandsche spraakkunst. Syntaxis*. 's Gravenhage: Martinus Nijhoff.

- Stroop, Jan (1971). 'Systeem in gesproken werkwoordsgroepen', *Taal en tongval* 20, 128-147.
- Tomasello, Michael (2003). *Constructing a language: A usage-based theory of language acquisition*, Cambridge: Harvard University Press.
- Van de Velde, Freek (2009). *De nominale constituent. Structuur en geschiedenis*. Leuven: Leuven University Press.
- Van de Velde, Freek & Joop van der Horst (2012). 'Homoplasy in diachronic grammar'. *Language Sciences* 36, 66-77.
- Verhagen, Arie (2000). 'Interpreting usage: Construing the history of Dutch causal verbs?'. In: Michael Barlow & Suzanne Kemmer (red.). *Usage-based models of language*. Palo Alto: CSLI, 261-286.
- Verhagen, Arie (2003). 'The Dutch way'. In: Arie Verhagen & Jeroen van de Weijer (red.). *Usage-based approaches to Dutch*. Utrecht: LOT, 27-57.
- Verhagen, Arie (2005). *Constructions of intersubjectivity. Discourse, syntax, and cognition*. Oxford: Oxford University Press.
- Vries, Wobbe de (1910-1911). *Dysmelie: opmerkingen over syntaxis*. Programma van het Gymnasium der gemeente Groningen.
- Wal, Marijke J. van der (1995). *De moedertaal centraal. Standaardisatie-aspecten in de Nederlanden omstreeks 1650*. Den Haag: SDU.
- Wal, Marijke J. van der (2007). 'Eighteenth-century linguistic variation from the perspective of a Dutch diary and a collection of private letters'. In: S. Elspass, N. Langer, J. Scharloth & W. Vandenbussche (red.). *Germanic language histories from below (1700–2000)*, Berlijn: De Gruyter, 83-96.
- Weerman, Fred & Petra de Wit (1999), 'The decline of the genitive in Dutch', *Linguistics* 37.6, 1155-1192.
- WNT = *Woordenboek der Nederlandsche taal* (1882-2001). Matthias de Vries, Lammert A. te Winkel e.a. (red.). 's-Gravenhage/Leiden: Martinus Nijhoff, A.W. Sijthoff [21993-2001. Den Haag: SDU. Digitale editie: <http://gtb.inl.nl/>].
- Wouden, Ton van der (2007). 'Bouwstenen van het Nederlands en het CGN'. *Nederlandse Taalkunde* 12, 251-274.
- Zwart, C. Jan-Wouter (1993). *Dutch Syntax. A minimalist approach*. Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen.
- Zwart, Jan-Wouter (2008). 'Views from the closet: Wobbe de Vries (1863-1942)'. In: Lo van Driel & Theo Janssen (red.). *Ontheven aan de tijd: linguïstisch-historische studies voor Jan Noordegraaf bij zijn zestigste verjaardag*. Münster: Nodus Publikationen / Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU, 243-254.
- Zwarts, Frans (1995). 'Nonveridical contexts'. *Linguistic Analysis* 25.3/4, 286-312.